

УДК 378.147:811.11'272

Вертегел В.Л., Хребтова В.В.
Запорізький національний університет**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ**

Анотація. У статті проаналізовано наукові погляди на проблему міжкультурної комунікації; виявлено специфіку та основні етапи розвитку міжкультурної комунікації; визначено сучасний стан цієї проблематики у процесі навчання іноземних мов професійного спрямування; показано необхідність використання іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування; представлені переваги використання іноземної мови професійного спрямування у процесі формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців. Зроблено акцент на тому, що володіння однією або кількома іноземними мовами стає невід'ємним складником підготовки сучасного фахівця, якому необхідно демонструвати високий рівень міжкультурної компетентності у процесі професійної діяльності. Аналіз навчального процесу та численних досліджень показав, що забезпечення інноваційних перетворень у сучасній освіті можливе завдяки впровадженню компонентів міжкультурної комунікації в процес навчання іноземної мови професійного спрямування.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, іноземна мова професійного спрямування, взаємодія культур, міжкультурне навчання.

Vertegel Viktoria, Khrebtova Viktoria
Zaporizhzhia National University**INTERCULTURAL COMMUNICATION AS AN IMPORTANT ASPECT OF THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES**

Summary. The article aims to analyze the scientific views on the problem of intercultural communication and reveal the essence and main stages of development of intercultural communication. The current state of this issue in the process of teaching foreign language for specific purposes is determined; the necessity of using a foreign language as an important method of intercultural communication is shown. The advantages of using the foreign language for specific purposes in the process of developing the intercultural competence of future specialists are presented in the work. The authors made the emphasis on the fact that the knowledge of one or several foreign languages becomes an integral part of the training of a modern specialist who needs to demonstrate the intercultural competence in the process of his/her professional activity. Successful intercultural communication involves the continued readiness of a person to perceive, understand and accept other people's ethnic stereotypes of behavior, customs, interests, cultural values. It is important to understand and value cultural differences of each other while communicating with the representative of foreign culture. At that point, the goal of universities of different profile is not only to ensure the quality of training future specialists to perform their professional duties but to promote their personal and spiritual development, the center of which is the high level of general culture, tolerance, cooperation mentality, value pluralism, cultural relativism and the ability to intercultural communication. The analysis of the educational process and numerous studies has shown that the innovative transformations in modern education are possible through the introduction of components of intercultural communication into the process of teaching foreign languages for specific purposes. The orientation of the educational process requires the introduction of modern innovative approaches.

Keywords: intercultural communication, intercultural competence, foreign language for specific purposes, interaction of cultures, intercultural teaching.

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності підготовки фахівців згідно рівня міжнародних стандартів, здатних до соціального контакту з представниками іншої лінгвокультури в найтиповіших ситуаціях мовленнєвої взаємодії є одним з найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти України. Саме тому сучасна парадигма української освіти розглядає іноземну мову як важливий засіб міжкультурного спілкування.

У сучасному глобалізованому світі міжкультурна комунікація стала звичним явищем майже в усіх сферах життя. Про це свідчать численні міжнародні заходи (політичні, культурні, наукові, спортивні), а також трудова міграція, туризм, освіта за кордоном тощо. Усе більше людей виявляють інтерес до інших народів і культур, прагнуть пізнати їх особливості, встановити контакти з їх представниками, вирішити спільні проблеми та порозумітися.

Проблема міжкультурної комунікації в Україні є особливо актуальною, оскільки Україна є багатонаціональною державою, яка розташована на межі європейської й азійської цивілізацій, а її регіони мають унікальні соціально-економічні й етнокультурні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже майже більше ніж півсторіччя проблеми розвитку міжкультурної комунікації висвітлюються у багатьох наукових дослідженнях. В останні роки в процесі навчання іноземним мовам найбільшої актуальності набувають підходи до спільного вивчення мови та культури, що сприяє підготовці студентів до участі в процесі міжкультурного спілкування. Цей факт підтверджують дослідження вітчизняних та зарубіжних учених Ф.С. Бацевича, Є.М. Верещагіна, Л.І. Воротняк, П.М. Донця, Г.В. Єлізарової, В.Г. Костомарова, Ю.Б. Кузьменкової, В.М. Манакіна, А.П. Садохіна, С.Г. Тер-Мінасової, В.В. Тупченко, в яких особливо наголошується значення міжкультурного компонента,

який детермінує та обґрунтовує використання мови та культурологічних знань під час міжкультурного спілкування, та його вплив на іншомовну комунікативну компетенцію студентів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на високий рівень розвитку теорії міжкультурної комунікації, все ще відчувається потреба в ґрунтовних дослідженнях на стику міжкультурної комунікації та лінгвістики, а також у вивченні проблем формування міжкультурної компетенції тих, хто навчається, під час викладання іноземної мови професійного спрямування.

Мета статті. Головною метою цієї статті є аналіз специфіки та основних етапів розвитку міжкультурної комунікації, визначення сучасного стану цієї проблематики у процесі навчання іноземних мов професійного спрямування.

Виклад основного матеріалу. У 50-х рр. XX століття американський антрополог Едвард Т. Холл уперше ввів поняття міжкультурної комунікації в рамках розробленої ним для Інституту закордонної служби (Foreign Service Institute – FSI) Державного департаменту США програми адаптації американських дипломатів і бізнесменів під час служби за кордоном. І вже у 1954 р. у книзі «Культура як комунікація» («Culture as Communication»), яка була написана Е. Холлом у співавторстві з лінгвістом Джорджем Л. Трейджером, термін «міжкультурна комунікація» був уперше запропонований для широкого вживання. Основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були пізніше суттєво досліджені Е. Холлом у його праці «Німа мова» («The Silent Language»), де автор продемонстрував тісний зв'язок між культурою та комунікацією, стверджуючи, що «комунікація – це культура, а культура – це комунікація» [11]. Розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури та комунікації, вчений робить висновок про необхідність навчання культурі («якщо культура вивчається, то це означає, що її можна викладати») та акцентує увагу науковців на необхідності досліджень не стільки цілих культур, скільки їх окремих поведінкових підсистем.

Процес становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни розпочався в 1960-ті роки, коли деякі університети США включили цей предмет до своїх навчальних планів. Ця обставина суттєво змінила зміст навчального курсу міжкультурної комунікації: його виключно практичний характер був доповнений необхідними теоретичними узагальненнями та здобув форму класичного університетського курсу, який поєднує в собі як теоретичні, так і практичні заняття.

В Європі становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни відбувається дещо пізніше, ніж у США, й було викликано іншими обставинами. Створення Європейського союзу відкрило кордони для вільного переміщення людей та товарообміну: створюються транснаціональні корпорації, розвивається сфера туризму, посилюються міграційні процеси, все більше людей вступає в міжетнічні шлюби. Європейські столиці та великі міста інтенсивно змінюють свій облік завдяки появі в них представників інших культур та їх активному включенню в життєдіяльність цих міст, а отже виникає проблема взаємного спілкування носіїв різних культур.

У цей же час проблеми міжкультурного спілкування починають привертати увагу науковців. Зацікавленість у вивченні процесів міжкультурної комунікації, у їх теоретичному осмисленні виникає перш за все під впливом глобалізації. Сучасна гео економічна та геокультурна ситуація змушує людину вміти співіснувати у спільному життєвому світі, що означає бути спроможним створювати взаємокорисний діалог з усіма суб'єктами цього спільного життєвого простору, розвивати гуманітарні міжкультурні взаємовідносини між представниками різних конфесій, культур та країн.

Як академічна дисципліна міжкультурна комунікація спирається у своєму становленні на досягнення культурної антропології та досліджень комунікативних процесів у суспільстві. Найбільш істотний внесок у вивчення комунікації вносять когнітивна та соціальна психологія, соціологія, когнітивна лінгвістика і типологія мов. Засновник міжкультурної комунікації Е. Холл розумів під її викладанням міжкультурне навчання, яке базується на практичному використанні фактів міжкультурного спілкування людей, що виникають під час безпосередніх контактів з носіями інших культур. Навчальний процес вчений розумів як процес аналізу конкретних прикладів міжкультурного спілкування, в результаті якого розширюється міжкультурна компетенція тих, хто навчається та долаються труднощі в повсякденному спілкуванні з людьми іншої культури [9, с. 140].

Найчастіше міжкультурну комунікацію визначають як процес взаємного зв'язку та взаємодії представників різних культур. Це специфічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, під час якої відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв різних типів культур. Лінгвісти Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров подають наступне визначення цьому поняттю: «Міжкультурна комунікація – це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур» [2, с. 26]. Культуролог А.П. Садохін розглядає міжкультурну комунікацію як обмін між двома і більше культурами продуктами їхньої діяльності, який здійснюється в різноманітних формах [3, с. 245]. Професор В.М. Манакін наголошує, що завдання міжкультурної комунікації полягає у формуванні міжкультурної компетентності, наданні необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях [6, с. 9].

Мова й культура є двома значущими засобами міжкультурної комунікації та представлені набором когнітивних структур і утворень для організації лінгвокультурних знань та досвіду у свідомості мовної особистості. Використовуючи мову та культуру як «систему орієнтирів, необхідних для діяльності в матеріальному світі» [5, с. 272], комунікант визначає власне місце в світі. Таким чином, мовна та культурна картини світу можуть виступати як провідники мовної та культурної інформації і створювати контекст комунікативної особистості з навколишньою дійсністю, як основи особистісної самоідентифікації.

Поняття мови та культури слід розглядати в їх тісному взаємозв'язку та взаємозалежності в процесах сприйняття навколишнього світу суб'єктом комунікації, а також трансляції національно-культурного досвіду і вираження специфіки світобачення в процесах міжкультурної комунікації.

Значення мови в культурі будь-якого народу неможливо переоцінити. Мова є продуктом культури, її частиною та умовою. Передача культурної інформації між поколіннями можлива завдяки її закріпленню у знаковій формі. Мова – це інструмент культури, який формує особистість людини, яка саме через мову сприймає менталітет, традиції і звичаї свого народу, а також специфічний культурний образ світу [7, с. 14–15].

Мова є кодом будь-якої комунікації та основою людського суспільства. Поняття мовного коду об'єднує засоби фіксації мовної інформації за допомогою системи мовних одиниць; мова є також засобом матеріалізації різноманітних картин світу, які створює свідомість.

Проте, спілкуванню в міжкультурних ситуаціях, навіть у випадку якщо учасники володіють спільним мовним кодом, завжди притаманні конфлікти між знанням та незнанням, між чужим та своїм, між «інаковим» та спільним, між готовністю зрозуміти та упередженням. Отже, формула міжкультурної комунікації може бути представлена наступним чином: три «т» – терпіння, терпимість, толерантність.

Моделі комунікативної поведінки та її інтерпретація залежать від сформованих у носіїв культури уявлень про принципи організації мовної взаємодії. Варіативність цих уявлень, яка відображає глибинні відмінності культур, в процесі міжкультурного спілкування нерідко завершується перенесенням (прагматичних) соціокультурних норм рідної мови на іноземну та, як результат, веде до формування у носія мови негативних стереотипів про співрозмовника. Найчастіше, «чужі» характеризуються негативно, «свої» ж сприймаються позитивно, а їх недоліки пояснюються впливом зовнішніх чинників. Очевидно, що відсутність бажання розрізнити невідповідності стереотипу можуть призвести до неправомірних узагальнень, чому значною мірою сприяють носії тієї культури, про яку складають своє враження іноземці [4, с. 102]. Також, досить часто ми маємо справу із феноменом атрибуції (приписуванням), тобто причиною виникнення різних спрощених уявлень є властиве нам прагнення знайти пояснення явищ і вчинків, які ми спостерігаємо. Найчастіше, в процесі міжкультурного спілкування комуніканти, керуючись звичним для себе світосприйняттям, приписують іншим характеристики на основі цінностей своєї рідної культури, спираючись на уявлення про їхню подібність.

Отже, успішна міжкультурна комунікація передбачає постійну готовність людини до сприйняття, розуміння й прийняття чужих етнічних стереотипів поведінки, народів, звичаїв, інтересів, культурних цінностей тощо. Саме тому, організовуючи процес викладання іноземної мови, слід приділити особливу увагу формуванню міжкультурної компетенції студентів, адже неможливо опанувати іншу мову, не маючи базових культурологічних знань.

Значна частина проблем під час спілкування з представниками інших культур виникає через непорозуміння причин поведінки одне одного, коли люди в певній ситуації очікують на певну поведінку, а не дочекавшись її, доводять помилкових висновків щодо культури, з представником якої вони спілкуються. Тому необхідно акцентувати увагу студентів на характерних для іншої культури стереотипах поведінки, у тому числі професійної, які, з одного боку, допомагають індивіду орієнтуватися в ситуаціях, що не потребують відповідальних рішень, а з іншого – як закріплена форма упередження, відіграють негативну роль, заважають об'єктивно оцінювати протиріччя, які виникають під час розвитку суспільних відносин [10, с. 117].

Міжкультурна компетенція охоплює загалом онтологічний аспект становлення особистості, у той час як комунікативна – її мовні та мовленнєві здібності.

На нашу думку, перш за все йдеться про переосмислення суті та змісту цілей сучасного навчання іноземних мов професійного спрямування. Вимоги міжкультурного спілкування ставлять перед необхідністю навчити студентів умінням:

1) використовувати іноземну мову (у всіх її проявах) в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування (процес формування навичок та вмій);

2) пояснити та засвоїти (на певному рівні) чужий спосіб життя/поведінки (процес пізнання);

3) розширити індивідуальну картину світу за рахунок прилучення до мовної картини світу носіїв мови, що вивчається (процес розвитку).

Сам процес навчання іноземної мови професійного спрямування повинен перетворюватися у міжкультурне навчання, в «навчання розуміння чужого», таке навчання, яке спрямовується на подолання ксенофобії та існуючих стереотипів, на виховання толерантності по відношенню до інших культур. Українська дослідниця В.В. Тупченко зазначає, що міжкультурний вимір у навчанні іноземних мов переслідує не лише прагматичну мету (забезпечити студентів необхідними засобами для мовленнєвої взаємодії з носіями мови), але й – і навіть у більшій мірі – розвиваючу і загальноосвітню цілі. Вивчати іноземну мову означає увійти в незнайомий світ, стати відкритим для нового, відчувати культурну спільність з носіями мови й надати спілкуванню особливу повноти й багатомірності.

Міжкультурне навчання включає різні компоненти:

– мовний: лексика, граматики, мовленнєві зразки та ін.;

– історичний: різниця в оцінюванні минулого обох країн;

– практичний: правила необхідні, щоб орієнтуватися у країні;

– естетичний: різниці у стилі життя, одягу та ін.;

– етичний: різниці в нормах поведінки;

– стереотипний: створені стереотипи по відношенню до власної культури та культури іншої країни;

– рефлексивний: особисті зміни в результаті міжкультурного навчання.

Міжкультурне навчання має яскраво виражений діалогічний характер. Тому сучасна форма

навчання іноземної мови в Європі – «вчитися, навчаючись» – є ідеальною формою міжкультурного навчання. Одна з таких форм – навчання за принципом тандема: об'єднання в пари або групи представників різних культур, які й навчають один одного своїм культурам. У сучасний час у Європі існує мережа центрів навчання іноземним мовам за принципом «тандема» [1, с. 48].

Формування міжкультурної компетенції на заняттях з іноземної мови професійного спрямування вимагає ознайомлення студентів із культурою народу, мова, якого вивчається, постійного оновлення лінгвокультурної інформації в умовах неперервної комунікативної практики, адже пізнання іншого національного світобачення та іншої культури пов'язане зі збагаченням загальної картини світу, знайомством з іншими ієрархіями цінностей, а також зі збагаченням власної культури та усвідомленням себе представником своєї національної спільноти.

Важливу роль у процесі навчання іноземної мови, як засобу міжкультурного спілкування, відіграють комунікативні стратегії, вони є сукупністю мовленнєвих актів ініціатора спілкування, яка визначає лінію його мовленнєвої поведінки, моделює досягнення цілей та виконання планів і прогнозує можливі реакції реципієнта на них.

Спеціально організоване навчання студентів використанню комунікативних стратегій англійської мовленнєвої поведінки в повсякденних ситуаціях міжкультурного (професійного) спілкування, сприятиме вдосконаленню їхньої іноземної комунікативної компетенції. Адже комунікативні стратегії виступають основним засобом реалізації комунікативних інтенцій мовця, його прагматичного впливу на партнера по комунікації, вирішення комунікативних завдань, запобігання комунікативним невдачам у ситуації міжкультурної комунікації.

Також англійська вербальна комунікація ґрунтується на знанні вербальних та невербальних правил та проявів уваги, які дозволяють вести невимушену бесіду, постійно спрямовуючи її необхідним чином, і не виходячи при цьому за межі ввічливості. Такі правила ґрунтуються на використанні стійких конструкцій і кліше, що пом'якшують різкість висловлювання і роблять розмову менш прямолінійною.

Для максимальної ефективності процесу формування міжкультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови професійного спря-

мування слід використовувати тексти та завдання, зміст яких спрямований на подолання невірних створених стереотипів стосовно культури народу, мова якого вивчається.

Таким чином, в процесі міжкультурної комунікації виховується загальна і професійна культура майбутніх фахівців, розширюється їхній світогляд, виховується особисте ставлення до іншої культури в процесі опанування цієї культури, виховується у студентів культура спілкування, ціннісні орієнтації, почуття, емоції, позитивне ставлення до іноземної мови, культури народу, який розмовляє цією мовою

Висновки і пропозиції. Міжкультурна комунікація в найзагальнішому формулюванні означає безпосередній або опосередкований обмін інформацією між представниками різних культур. Цей обмін відбувається в особливих умовах, коли учасники, по-перше, усвідомлюють культурні відмінності один одного, по-друге, спілкуються спільною мовою, яка для деякого з них є найчастіше іноземною.

Процеси глобалізації у світі, соціально-економічний прогрес, інтеграція України в європейський простір значно збільшують потребу у спеціалістах, які у професійній діяльності можуть здійснювати міжкультурну комунікацію. Володіння однією або кількома іноземними мовами стає невід'ємним складником підготовки сучасного фахівця.

В Україні міжкультурна комунікація тільки починає затверджуватися у вищих закладах освіти в якості навчальної дисципліни, а отже доцільним видається розробка міжкультурного компонента під час викладання іноземної мови.

Отже, ефективне міжкультурне спілкування студентів можливе за умов набуття ними необхідних лінгвокультурологічних знань, які, разом із систематизацією уявлень про наявні міжкультурні відмінності, допоможуть уникати помилкових стереотипних висновків і, відповідно, обрати коректну лінію комунікативної поведінки.

До перспективних напрямків дослідження окресленої проблеми доцільно віднести питання вивчення та творчого використання зарубіжного досвіду впровадження і подальшої інтеграції компонентів міжкультурної комунікації в процесі навчання іноземних мов професійного спрямування, а також розробку комплексу комунікативних завдань, спрямованих на формування міжкультурної компетенції.

Список літератури:

1. Бердичевский А.Л. Межкультурное обучение как модель современного урока иностранного языка в Европе. *Иностранные языки в школе*. 2001. № 3. С. 48–49.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Москва : Русский язык, 1990. С. 26.
3. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 352 с.
4. Кузьменкова Ю.Б. От традиций культуры к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян. Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. 316 с.
5. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 1997. 288 с.
6. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово, 2000. 264 с.
8. Тупченко В.В. Викладання іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації у вищій школі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. Вип. 5(58). С. 199–204.
9. Фаст Д., Холл Э. Язык тела. Как понять иностранца без слов. Москва : Вече, 1995. С. 140.
10. Шавкун І.Г. Міжкультурна комунікація як складова сучасної менеджмент-освіти. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряниці*. 2009. Вип. 23. С. 115–118.
11. Hall Edward T. *The Silent Language*. New York : Doubleday, 1959. 340 p.

References:

1. Berdichevskiy A.L. (2001). Mezhekulturnoe obuchenie kak model sovremennogo uroka v Evrope [Intercultural teaching as a model of a modern foreign language lesson in Europe]. *Inostrannye yazyki v shkole*, № 3, pp. 48–49.
2. Vereschagin E.M., Kostomarov V.G. (1990). Yazyk i kultura [Language and culture]. Moskva : Russkiy yazyk, p. 26.
3. Grushevitskaya T.G., Popkov V.D., Sadokhin A.P. (2003). Osnovy mezhekulturnoi kommunikatsii [Basics of Intercultural Communication]. Moskva : UNITY-DANA, 352 p.
4. Kuzmenkova Yu.B. (2005). Ot traditsiy kultury k normam rechevogo povedeniya britantsev, amerikantsev i rossiyan [From cultural traditions to the norms of speech behavior of the British, Americans and Russians]. Moskva : Izd. dom GU VShE, 316 p.
5. Leontiev A.A. (1997). Osnovy psikholingvistiki [Basics of Psycholinguistics]. Moskva : Smysl, 288 p.
6. Manakin V.M. (2012). Mova i mizhekulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication]. Kyiv : VTs “Akademia”, 288 p.
7. Ter-Minasova S.G. (2000). Yazyk i mezhekulturnaya kommunikatsiya [Language and intercultural communication]. Moskva : Slovo, 264 p.
8. Tupchenko V.V. (2013). Vykladannia inozemnoi movy yak zasobu mizhekulturnoi komunikatsii u vyschii shkoli [Teaching a foreign language as a method of intercultural communication at a higher school]. *Dukhovnist osobystosti: metodologiya, teoriya i praktyka*, vol. 5(58), pp. 199–204.
9. Fast J., Hall E. (1995). Yazyk tela. Kak poniat inostrantsa bez slov [The Body language. How to understand a foreigner without words]. Moskva : Vetche, p. 140.
10. Shavkun I.G. (2009). Mizhekulturna komunikatsiia yak skladova suchasnoi menedzhement-osvity [Intercultural communication as a component of a modern management education]. *Kulturologichnii visnyk Nyzhnoi Naddniprianschyny*, vol. 23, pp. 115–118.
11. Hall Edward T. (1959). *The Silent Language*. New York : Doubleday, 340 p.